

Det du bør vite om
Østens filosofihistorie
(og litt til)

Stig Tore Aaberg

INNLEDNING

Læreplanen i religion og etikk (REL 1-01) sier at elevene skal kjenne til en filosof fra India og en fra Kina, og læreboka *Tro og tanke* konkretiserer dette til Mahatma Gandhi og Konfutse. Historisk har asiatisk filosofi hatt et sentrum i disse landene, og dette kompendiet prøver å se nærmere på disse to, og noen flere filosofer og retninger derfra. Det vil bl.a vise noe mer av konteksten og bredden av tanketradisjonen disse står i.

Med bakgrunn i at dette har blitt til for bruk ved Drottningborg vgs som driver etter en utvidet kristen formålsparagraf, trekkes det også inn underveis perspektiver fra kristen filosofi.

Takk til Linn Elise Larsen og Håvard Haugland Bamle for innspill, revisjon og kvalitetssikring :-)

Innhold

ØSTENS FILOSOFIHISTORIE	4
INDIA.....	5
De seks skolene	5
Mimamsa	5
Vaisheshika.....	6
Nyaya.....	6
Sankhya.....	7
Yoga	7
Vedanta	7
IKKE-HINDUISTISKE RETNINGER	9
Nyere indisk filosofi.....	10
Mahatma Gandhi (1869-1948)	10
Spor av kristen tro i indisk filosofi.....	12
Ravi Zacharias (1946-2020).....	12
Vishal Mangalwadi (1949-).....	13
KINA	15
Mohisme	15
Yin-yang skolen.....	16
Agrikulturalisme.....	16
Zen-buddhisme	16
De tre store skolene.....	17
Konfusianisme	17
Taoisme	18
Legalisme.....	19
Nyere kinesisk filosofi	20
Trideisme	20
Maoisme	20
Spor av kristen tro i kinesisk filosofi	21
Avsluttende betraktning	23
Hovedkilder.....	24

ØSTENS FILOSOFIHISTORIE

Asiatisk filosofi er preget av mange av de samme temaene som vi kjenner fra Antikken og Vesten, som *kosmologi*, dvs den grunnleggende verdensordningen, *ontologi* / metafysikk om virkelighetens grunnleggende egenskaper, *epistemologi* / erkjennelsesteori om kunnskapens vesen, samt *logikk* og *etikk*.

Det er fasinerende hvordan mange av de samme idèene har oppstått på til dels samme tid på hver sin kant av verden! Kan f.eks kontakten ha vært større enn man normalt antar? De vise menn i julefortellingen krysset tross alt kontinenter for å vise respekt overfor en annen tro og kultur...

Så de samme tankene er i stor grad tenkt begge steder, men et særpreg ved asiatisk filosofi kan sies å være tilbøyeligheten til å trekke konsekvenser av de filosofiske tankene ut i det ekstreme, som ekstrem materialisme eller ekstrem idealisme.

En mer fundamental forskjell er hvilke tanker som har blitt dominerende, f.eks innen ontologien. I Asia har filosofien stort sett gått i retning **monismen**, som vil si forestillingen om at tilværelsens grunnleggende orden er en *uadskillelig enhet* mellom det åndelige og det materielle. I India kommer dette til uttrykk gjennom læren om *brahman*, og i Kina gjennom læren om *yin og yang*. Man finner lignende enhets-tanker i Antikken hos f.eks *Parmenides*, men disse ble i all hovedsak «utkonkurrert» av **dualismen**, som vil si forestillingen om at tilværelsens grunnleggende orden er en eller annen grad av *adskillelse* mellom det åndelige og det materielle.

INDIA

Indisk filosofi er sterkt formet av hinduisme, som utgangspunkt, eller som gjenstand for kritikk. Buddhisme og jainisme ¹ har også hatt stor innflytelse. Målet er ofte å oppnå kunnskap som bringer frigjøring, *moksha*, fra verden og gjenfødselen.

For å forstå indisk filosofi er det nyttig å kjenne til bakgrunnen i Veda-tekstene, hinduismens hellige skrifter. I disse fire skriftsamlingene finner man detaljerte føringer for hvordan de brahmanske offerritualene skal utføres, og de forklarer alle tings opphav. Bak alt ante man en mystisk enhet, konseptet *rita*, en orden eller sannhet som ligner på *logos*-begrepet i antikk filosofi. Dvs det livsprinsippet som står bak alle ting. I Veda-skriftene vil den kraften som styrer offeret også styre verden, og ritualene er avgjørende for den kosmiske ordenen.

Atman betegner «ånden» i hvert menneske, og som står i relasjon til brahman, verdenssjelen. Du som enkeltsjel, *atman*, er identisk med verdenssjelen, brahman. Her vokser også tanken om sjelevandring frem, et kretsløp, *samsara*, som sjelen er bundet til ved sine gjerninger, *karma*.

De seks skolene

I århundrene fram mot år null utviklet det seg seks skoleretninger av særlig betydning. Hver er forbundet med en grunnlegger som forfattet en grunnlagstekst, en *sutra*.

Mimamsa

Mimamsa er en filosofi som bygger på veda-tekstene og spekulasjoner over offeret og de rituelle handlingene. **Jaimini** regnes som grunnlegger (ca 400 f.Kr), og vektla bl.a ritualenes betydning som viktigere enn kunnskapen. Mimamsa formulerer en pliktetikk som har hatt innflytelse på f.eks *Bhagavadgita*, et epos som utgjør en av hinduismens viktigste tekster.

¹ **Jainismen** praktiserer et radikalt ikke-volds-prinsipp (*ahimsa*), der enhver form for vold mot levende skapninger er forbudt. Det kan f.eks bety å koste bakken foran seg for ikke å trå på insekter. De er også strenge veganere, der enkelte bare spiser mat som vokser over bakken pga at jordvekster kan komme til å skade andre levende vesener «på sin vei». Omvandrende askese blir også holdt fram som et religiøst ideal.

Vaisheshika

Vaisheshika er en *naturfilosofi* som deler alt i kategorier som substans, kvalitet, bevegelse osv. **Kanada**, «*atomspiseren*» (ca 500 f.Kr) regnes som grunnlegger. Han befattet seg også mye med fysikk, og regnes som en av grunnleggerne av asiatisk naturvitenskap. Retningen lærer at materien er bygd opp av minste, udelelige bestanddeler, *parmanu*, som atomer, og slik forutgår han antakelig Demokrits atomisme. Ut fra logisk tenkning mente han som Demokrit at alt kan deles i mindre deler, men samtidig kan ikke delingen pågå for alltid. Disse minste bestanddelene må være evige. De kombineres i ulike *anuka*, eller molekyler, og danner basis for all materiell virkelighet. Til forskjell fra Demokrit som mente at atomer alltid er i tilfeldig bevegelse så mente Kanada at atomene kan inneha to tilstander; hvile eller bevegelse. Men det er bare i tilstanden bevegelse vi har muligheten til å observere dem.

Kanada lærer videre at mennesket har en evig sjel, *atman*, men at denne er skarpt adskilt fra den materielle verden. Samtidig mente han at mennesket gjennom kunnskap om eksistensen har potensiale til å nå *moksha*, frigjøring, uten guddommelig hjelp. Vaisheshika-skolen deler grunnsyn med *nyaya*-skolen, men har fokus på litt ulike tema.

Nyaya

Nyaya behandler særlig logikk og dialektikk, og **Gotama** (ca 600 f.Kr) anses som grunnlegger. Skolen oppstiller regler for holdbare konklusjoner og gransker de forskjellige artene av feilslutninger. Den har mange likheter med den aristoteliske logikken og dens oppbygging rundt syllogismer. Dvs et argument som bygger på to premisser og en konklusjon, og prinsippet om at sanne premisser vil gi en sann konklusjon.

Nyaya har som Vaisheshika *moksha*, frigjøring fra gjenfødelsen som mål. Den kritiserte buddhismen for dens avvisning av en høyeste guddom, og søkte å bevise Guds eksistens på grunnlag av empirisk sanseerfaring, logisk utledning og analogi.

Sankhya

Grunnleggeren av Sankhya er **Kapila** (600 f.Kr). Sankhya-systemet er ateistisk og strengt dualistisk, og virkelighetens to evige prinsippene kalles *purusha* og *prakriti*. Purusha er enhetlig, uforanderlig, evig væren, og defineres som bevissthet, ånd, eller sjel. Prakriti er foranderlig væren, og omfatter det materielle, inkludert vår psykiske, og tidvis illusoriske oppfatninger av tingene i vårt sinn. Frelse er å få innsikt til å kunne skille mellom disse to prinsippene.

Sankhya har øvd sterk innflytelse på andre tanke-systemer. Idèen om en evig, foranderlig virkelighet, uten noen høyeste gud og uten noen evig sjel, ble utgangspunktet for Buddhas lære. I enkelte Mahayana-skoler blir dette drevet til det ytterste; at alt er relativt, alt er tomhet, og den materielle verden er en illusjon, *maya*.

Yoga

Sankhya danner også grunnlaget for yoga-retningen. Yoga er en filosofisk og psykologisk tolkning av de opplevelsene man mente å kunne oppnå gjennom psyko-fysiske øvelser. Yoga defineres i dette systemet som «konsentrasjon», og **Patanjali** (ca 200 f.Kr) regnes som grunnlegger av skolen. På samme måte som i sankhya består frelsen i å få innsikt i, og oppheve forbindelsen mellom det foranderlige materielle objektet, *prakriti*, og det uforanderlige subjektet, *purusha*.

Vedanta

Læren om *maya*, om virkeligheten som en illusjon fikk også innpass i Vedanta, den filosofiskolen som mer enn noen annen har preget indisk tenkning. Grunnleggeren regnes for å være **Badarayana** (ca 500 f.Kr). Vedanta bygger på *upanishadene*, dvs kommentartekstene til Veda, og dens enhetslære om at jeg-et er identisk med brahman. Forløsningen kommer når man erkjenner denne enheten.

Men flere tolkninger er mulig. Dels oppfatter man atman som en utstråling av brahman, dels som forskjellig fra brahman inntil forløsningen oppnås, og dels som en illusjon, en *maya*. Brahman kan på sin side tenkes som den upersonlige, grunnleggende evige virkeligheten, og målet blir gjennom

opphevelse av all karma å smelte sammen med den i en enhet, uten noen rest av individualitet. Dette er den «absolutte monisme» / absolutte enhet. Andre Vedanta-retninger oppfatter brahman som en personlig Gud, og målet er å lede karma til å forenes med ham i en frigjort personlighet.

IKKE-HINDUISTISKE RETNINGER

Nagarjuna (ca 200 e.Kr) tilhørte *Mahayana-buddhismen*, og blir regnet som den mest innflytelsesrike etter Buddha selv. Hans mest kjente verk er *En Avhandling om Middelveien*.

Hans grunnleggende perspektiv på tilværelsen er *tomhet*, *shunyata*. Uvitenhet er å tro at ting eksisterer uforanderlig i seg selv, for det vil gjøre forandring umulig. Det betyr ikke at ingen ting eksisterer, for da blir alt tilfeldig, og det ville være den absolutte fornektelse / *nihilisme*. Tomhet betyr bare fravær av indre, permanent eksistens i tingene selv, og å erkjenne denne tomheten er middelveien til å forstå virkelighetens sanne natur. Derfor kunne han f.eks si at nirvana og samsara er det samme, men bare forskjellige opplevelser av den samme tomheten.

For Nagarjuna er språket uegnet til å gripe den *egentlige* virkeligheten. Det gjør det umulig å ytre absolutte utsagn om virkeligheten, og ethvert standpunkt er relativt, absurd og tomt. Middelveien er å innse at det er *to sannheter*; en relativ sannhet om at alt er tomhet, og en absolutt sannhet bakenfor den ytre virkeligheten. Innsikt i tomheten mellom eksistens og ikke-eksistens kan nås ved hjelp av Buddha som bodhisattva.

Carvaka var en retning som stod for en konsekvent materialistisk ateisme. Man kjenner den derimot bare fra motstandernes polemikk, og den har ikke hatt noen utbredt innflytelse for den filosofiske utviklingen i India.

Nyere indisk filosofi

I respons til kolonialisering og vestlig filosofi utviklet det seg utover 1800-tallet en modernisert retning av hinduistisk filosofi kjent som Neo-Vedanta. En grunntanke var universalismen i den indiske filosofi-tradisjonen, og enhet mellom religionene. Hinduisme som et samlet religiøst system utviklet seg på denne tiden, og ulike reformbevegelser brakte også disse ideene til Vesten, som f.eks Teosofisk Samfunn. De lærer bl.a at alle religioner bare er ulike veier til den samme sannheten.

Økt bevissthet om indisk og hinduistisk filosofi bidro også til styrket hinduistisk identitet og indisk nasjonalisme, og bl.a Mahatma Gandhis tanker og skrifter bidro til utviklingen av indisk filosofi som vi ser i dag.

Mahatma Gandhi (1869–1948)

Liv og politisk innflytelse

Gandhi ble født inn i en kjøpmannskaste i Gujarat-distriktet, et område sterkt preget av jainismen. Som 13-åring ble han gift med Kasturba, og de fikk 4 barn. 19 år gammel reiste han til London for å studere jus, og gjennom kontakt med det indiske miljøet i byen utviklet han i denne perioden en sterkere bevissthet om sin indiske og religiøse bakgrunn.

Han returnerte til India, men flyttet til Sør-Afrika i 1893 for å jobbe som advokat for en indisk forretningsmann. Her så han hvordan minoritetsgrupper ble forskjellsbehandlet. Han organiserte motstand mot denne rasismen gjennom ulike ikke-voldelige aksjoner, bl.a å nekte å betale en særskatt for indere.

I 1914 vendte Gandhi tilbake til India og engasjerte seg gjennom Kongresspartiet i kampen for Indias selvstendighet. Han organiserte sivile ulydighetskampanjer, og aksjonerte mot britisk handel i India, som f.eks skatten på indisk salt. Han ble arrestert flere ganger, men opparbeidet seg etter hvert en posisjon som gjorde at britene inviterte ham til forhandlinger. Det ledet lenge ikke frem, men i 1947 oppnådde India uavhengighet med Gandhi som leder. Dette førte derimot til delingen av det indiske subkontinentet i et muslimsk Pakistan og et hinduistisk dominert India. Nasjonalistiske hinduer mente Gandhi hadde vært for ettergivende i disse forhandlingene, og i 1948 ble han skutt av en hinduistisk fanatiker.

Filosofi og etikk

Gandhi er mest kjent for sin politiske innflytelse, men hans filosofiske og etiske prinsipper har hatt vel så stor betydning for både enkeltmennesker og historie. Særlig har han hatt innflytelse gjennom sin ikke-voldslinje for sivil ulydighet, som bl.a inspirerte Martin Luther Kings borgerrettskamp i USA.

Religiøst sett bekjente han seg nærmest til Vedanta-skolen innen hinduismen. Den har en grunnleggende panteistisk, eller «panteologisk» virkelighetsforståelse, med Brahman som en gjennomsyrende kraft i alt og alle. Denne er opphav til de evige prinsipp og sannheter som man kan finne innen alle religioner, og Gandhi talte sterkt for religiøs pluralisme. Selv hadde han i tillegg til hinduisme mange ulike religiøse impulser, som jainisme i sin oppvekst, og omfattende lesning av religiøse skrifter fra både kristendom, sufi-islam, og buddhisme, og et stort omfang forfattere og filosofer.

Denne brahmanske enheten gikk også på tvers av kjønn, og han talte på dette grunnlaget for kvinners likeverd og rettigheter, som utdanning og deltakelse i samfunnsliv og politikk. Han opprettet kvinnegrupper, engasjerte kvinner i sin bevegelse, og hadde kvinnelige ministre i sin regjering.

Sannhetsbegrepet, *satya*, står sentralt. Det bygger på erkjennelsen av enhet med det guddommelige som opphav til alt sant og godt. Samtidig må sannhet søkes gjennom å leve i renhet, prøve seg selv, og lære av sine feil. For Gandhi var sannhet mer enn en intellektuell idè, men betydde også å omsette filosofiske ideer og etiske verdier til aktiv handling for andre. Slik utvidet han sannhetsbegrepet til *satyagraha*, som betyr «å holde fast ved sannheten», selv når motgang og prøvelser frister oss til bøye av fra det vi vet er sant.

Han utviklet ikke-volds-prinsippet, *ahimsa*, som filosofi og politisk strategi, bl.a basert på Jesu moral-lære i Bergprekenen om å elske sine fiender. Han hadde også en omfattende brevveksling med Leo Tolstoy, og det var kanskje han som aller mest konkret utfordret Gandhi til å bruke kjærligheten som våpen i passiv motstand gjennom sivil ulydighet.

Ahimsa forbyr også vold mot seg selv, og for Gandhi var ikke-vold en form for selv-realisering. Fordi alle er del av helheten, Brahman, vil vold mot andre også bety vold mot seg selv. Samtidig er det et paradoks at han deltok i Boerkrigen i Sør-Afrika, og rekrutterte indere til den britiske hæren under 1. verdenskrig. Det bryter tilsynelatende med ikke-voldsprinsippet, men i det absolutte valget mellom feighet eller vold i forsvar for sannheten valgte han vold.

Gandhi var et forbilde i enkel livsstil og kamp for rettferdighet. Han spiste enkelt, eide bare et par briller og et tøyestykke som kledning, vevd av tråd han hadde spunnet selv. Viktige verdier var toleranse, sannferdighet, måtehold, og kyskheter. Slik opparbeidet han seg tilnavnet Mahatma; "*den store sjelen*".

Spor av kristen tro i indisk filosofi

Kristendommen har 2000 års historie i India, og den ortodokse kirken i landet fører sin tradisjon direkte tilbake til apostelen Thomas misjonsvirksomhet. Historiske kilder sannsynliggjør dette. Men sporene etter kristen innflytelse er ellers få i den indiske kulturen som helhet. Her er to «unntak» fra nyere tid:

Ravi Zacharias (1946–2020) er en apologet som har hatt det meste av sitt virke i Vesten. Derfor har han jobbet mindre mot typisk indisk filosofi, og mer mot "vestlige" spørsmål som gudsbevis, nyateisme, og aktuelle etiske utfordringer. Han understreker viktigheten av å utvikle et *helhetlig* verdensbilde som må kunne svare tilfredsstillende på fire spørsmål:

- 1) Tilværelsens opprinnelse
- 2) Meningen med livet
- 3) Moral
- 4) Hva skjer etter livet

Zacharias argumenterer for at bare kristendommen er i stand til å besvare alle spørsmålene på en logisk konsistent måte.

Arbeidet med disse spørsmålene må foregå på tre nivå:

- 1) Det *teoretiske* – finne sammenheng, logiske argument osv
- 2) Det *kunstneriske* – for aktualisere og eksemplifisere osv
- 3) gjennom «*kjøkkenbords-samtaler*» - for å kunne anvende og konkludere inn mot erfaring og det virkelige liv osv

NB: Det har kommet avsløringer om seksuelle misbruk fra hans side. Ideene hans kan likevel fortsatt være relevante.

Vishal Mangalwadi (1949-) er kanskje et mindre kjent navn, men vel så relevant i denne sammenhengen. Som kristen representerer han noe helt annet innen indisk filosofi. Han viktigste filosofiske bidrag i indisk kontekst framkommer antakelig i boken «The World of Gurus», som framfører en skarp kritikk mot noen av grunnkonseptene i tradisjonell indisk, buddhistisk og nyreligiøs filosofi, som f.eks læren om karma.

En rådende forståelse innen hinduismen er at godt og ondt *ikke er etiske begreper*, som vil si at godt og ondt ikke er knyttet til handlinger som enten gode eller onde. Det som betyr noe er evt intensjonen bak handlingen! Godt og ondt er mer forstått som *metafysiske begreper*, som vil si at det gode er knyttet til det åndelige, mens det onde er knyttet til det fysiske. Dvs at å søke og forstå det åndelige og guddommelige er rent og godt, mens å «sitte fast» i det det fysiske og materielle pga uvitenhet o.l er urent og ondt. Godt og ond er dermed ikke et moralsk konsept, men bare opplevelser av godt og ond som vi mennesker har i den fysiske verden. Godt og ondt blir da heller ikke evige sannheter. *Dersom*, spør Mangalwadi, evig og absolutt godhet og ondskap egentlig ikke finnes, hvordan, og hvorfor skal da mennesker straffes for sine handlinger gjennom karma? Han knytter bl.a årsaken til at det er vanskelig å tydelig skille det gode fra det onde innen indisk filosofi til idèen om *monisme*, der enhetstanken ofte kan gjøre at godt og ondt bare ulike sider eller opplevelser av samme sak.

Han kritiserer også forestillingen om verden som en illusjon som man finner innen bl.a sankhya, yoga og vendanta-retningene i hinduismen, samt buddhismen. Dersom virkeligheten er en illusjon; hvorfor da prøve å overbevise mennesker om dette dersom de selv er illusjoner? Aktiv involvering i denne verden blir gjennom en slik virkelighetsforståelse ifølge han nedgradert som mindre viktig, mens å trekke seg tilbake fra verden og «utslukke seg selv» blir ansett som mer åndelig høyverdig. Dette blir for Mangalwadi bl.a et hinder for sosial utvikling og reform.

For Mangalwadi er vel så kjent som sosial reformator, der han gjennom *Association For Comprehensive Rural Assistance* bl.a har jobbet for å endre *kastesystemet*, og organisert nasjonale kampanjer for å stoppe *sati*-tradisjonen med at enker ofrer seg selv på ektemannens kremasjonsbål. Gjennom flere bøker, som f.eks «Truth and Social Reform» motiverer han

sterkt til at kristne kirker må bli senter for undervisning, forsoning og tjeneste i samfunnene der de er.

Mangalwadis filosofiske tilsvar til den indiske tradisjonen er at han presenterer Jesus som *Sanatan Sadguru*, den Evige, Fullkomne, Sanne Mester og Guru. Sanatan Sadguru blir en parallell til Logos-begrepet, der Jesus som sann gud og sant menneske blir den som forbinder den åndelige og den materielle verden, oppfyller utilfredsheten, frigjør fra karmas lov, og fullfører fullkommen mokhsa for seg selv og alle mennesker.

KINA

Hovedtrekkene i kinesisk filosofi som vi kan kjenne igjen i dag kan spores tilbake til perioden tidlig 700 til ca 200-tallet f.Kr. Politisk var dette er periode som gikk fra ett samlet Kina under Zhou-dynastiet, til en periode med intern krig og konflikt mellom regionale kongedømmer, til ny samling under Qin-dynastiet. Det var en urolig tid, men kulturelt og intellektuelt en meget produktiv tid, og gav bl.a opphav til «The Hundred Schools of Thought». Et resultat av den samfunnsmessige brytningstiden som filosofien oppstod i har gjort den noe mer politisk orientert enn f.eks vestlig og indisk filosofi. Et grunnleggende spørsmål har vært: Hvordan samle og lede folket på den beste måten?

Noen gjennomgående forestillinger innen kinesisk religion og filosofi er bl.a oppfatningen av virkeligheten som *syklisk*, med balanseringen mellom yin og yang som en grunnkraft i universet. Varianter av *fedredyrkelse* stod sterkt, med forestillingen om forfedrenes fortsatt eksistens, tilstedeværelse og innflytelse i de levendes verden.

Tanken om at politisk makt hviler på et *himmelsk mandat* utviklet seg i denne perioden, og herskerne er satt til å styre etter universets orden og vilje. *Shangdi*, «Den Høyeste Gud», ofte omtalt som «Fyrsten», var gjerne opphavet til denne lov og orden. Alternativt omtales den upersonlige naturkraften *Tian*, et begrep for *himmelen*, eller *universet*².

Vi tar kort med noen filosofiske retninger som kanskje er mindre kjente, men som har satt sine spor, og som viser noe av bredden i tanketradisjonen. De representerer til dels også tanker vi kan kjenne igjen fra både Vesten og India:

Mohisme (etter *Mozi*) var i hovedsak en logisk, rasjonell og vitenskapelig retning, samtidig som den tok for seg et vidt spekter av tema. Den befattet seg mye med politiske spørsmål, og hadde likhetstrekk med konsekvens-etisk og utilitaristisk tenkning, der de overordnede goder er

² På moderne kinesisk brukes gjerne *Tian-zhu* om Gud, som betyr «Herren i *himmelen* / *universet*»

orden, materiell velstand, og økt befolkning. Det overordnede himmelske konseptet var kjærlighet, og mest kjent er de kanskje for sin lære om «*upartisk omsorg*». Det vil si at man skal elske alle mennesker like mye, uavhengig av hvilken relasjon man står i. Her fikk de bl.a kritikk av konfusianismen, som mente at f.eks foreldre tross alt burde elske sine barn mer enn vilt fremmede.

Yin-yang skolen (etter *Zou Yan*) var en naturalistisk retning som søkte de grunnleggende indre kreftene i skaperverket. De forsøkte å sammenholde idèen om de mørke, feminine, negative kreftene Yin med de lyse, maskuline, positive kreftene Yang, og knytte dette sammen med konseptet om de fem elementene vann, ild, tre, metall og jord. Spor av denne retningen finner vi i dag både innen konfusianismen og taoismen, og ikke minst innen populær kinesisk naturmedisin.

Agrikulturalisme (etter *Hou Ji*) var en interessant politisk idè med utgangspunkt i at jordbruk er den grunnleggende menneskelige aktivitet. Ut fra dette lærte den en fellesskaps- og likhetstanke (*egalitarisme*) ikke ulik Marx' klasseløse samfunn, og kan godt ha vært historiens første sosialistiske bevegelse. Modellen var *Shennong*, en semi-guddommelig figur som i kinesisk tradisjon var den første «bonde-konge», og som jobbet side ved side med sine undersåtter.

Zen-buddhisme utviklet seg fram mot ca 600-tallet e.Kr som en tydelig filosofisk variant av kinesisk *mahayana-buddhisme*. Den har innflytelse fra taoismen, og streng selvkontroll gjennom meditasjon, observasjon og «mindfulness» står sentralt. Innsikt i virkelighetens sanne natur er viktigere enn intellektuell kunnskap og dogmer, og denne innsikten skal leves empatisk ut til beste for sine medmennesker. Prosessen fram mot denne innsikten skjer under veiledning fra en erfaren mester, en bodhisattva.

De tre store skolene

Tre skoler står utvilsomt i en særstilling blant «*the hundred schools of thought*»; Konfusianisme, Taoisme og Legalisme:

Konfusianisme

Konfusianismen er retningen med størst innflytelse på kinesisk historie og samfunn, og har tidvis nærmest hatt status som «statsreligion». Den baserer seg på **Konfutse** (551-479 f.Kr), og hans idèer kommer særlig fram i verket «*Analektene*». Han vokste opp i fattige kår, men hadde en sterk trang til å studere, og særlig historie om tidligere kinesiske dynastier. Etter hvert ble han justisminister i hjemstaten under Zhou-dynastiet, men sa opp (*eller fikk sparken?*) og la ut på en «studiereise» rundt om i riket. Han vendte etter hvert tilbake og underviste ut fra sin kunnskap og observasjon. Hovedspørsmålene var hvordan leve godt, og hvordan organisere gode samfunn.

Konfutses ontologiske / «teologiske» utgangspunkt var at tilværelsen har en *grunnleggende orden* med opphav hos den høyeste guddommelige makt, ofte omtalt som *Himmelen*. I tidligere skrifter bruker han det personlige *Shangdi*, *Den Høyeste Gud*, men i senere skrifter omtaler han dette med den upersonlige kraften *Tian*. Denne grunnleggende orden i tilværelsen opprettholdes ved å følge ritualene, *li*.

Derfor var han i sin filosofi opptatt av å styrke tradisjonene, og fremme lojalitet og respekt for autoritetene som er innsatt til å styre. Denne orden blir også styrket gjennom kultur, litteratur og estetikk, og folket bør følge den gode smaken som eliten skal modellere. Et eksempel som viser hvor alvorlig han tolket ordens-idealet er at han som justisminister innførte dødsstraff for å lage klær som brøt med «orden». For historien drives ifølge Konfutse frem av at denne orden står i et kontinuerlig spenningsforhold mellom yin og yang, og menneskets ansvar ligger i å aktivt gjenopprette balansen mellom disse kreftene i en tredje middevei (*aner man kanskje noen paralleller til Hegels tese, antitese, syntese-tenkning...?*).

Konfutses etikk er en utpreget pliktetikk. Det handler om å gjøre riktig handling til riktig tid for å bevare orden og harmoni. Å være god mot andre står sentralt, og han formulerte en negativ variant av Den Gyldne Regel. Samtidig handlet det ikke bare om å følge reglene! Det sentrale begrepet er *ren*, som kan oversettes med at handlingene våre skal være preget av *medmenneskelighet*. Under dette ligger rettferdighet og gjensidig avhengighet som viktige verdier, og menneskers moralske modningen fram mot denne

erkjennelsen skal være et viktig anliggende i oppdragelse og utdanning. Å leve i tråd med *ren* betyr å praktisere de 5 dydene; *høflighet, storsinn, godtroenhet, flid, og barmhjertighet*. Å leve fullt opp til alle disse dydene vil gjøre deg til en *jun-zi*, dvs en «gentleman» av den høyeste himmelske og moralske standard ³.

Samfunnssynet hans bygger på de samme prinsippene om orden og faste, hierarkiske strukturer på alle nivå, fra familie til stat. Respekt for overordnede, om det er foreldre, lærere eller herskere, er godt og nødvendig. Det gode samfunn forutsetter gode mennesker. Samtidig har fyrsten plikt til å være et forbilde i tråd med «det himmelske mandatet», og etter idealet om *den humane herser* skal han først og fremst lede gjennom å være et eksempel. Går han utover dette er han ikke lenger rettmessig hersker, og undersåttene har både rett og plikt til å kritisere de styrende når de handler galt. I tråd med dette utviklet han prinsipper for en *meritokratisk* samfunnsordning, der utdanning vektlegges sterkt, og karakterstyrke skal være viktigere for dine muligheter i samfunnet enn familiær avstamning (*nepotisme*), penger (*oligarki*) eller vennskap (*kronyisme*). Samtidig heller nok tankene hans mer i retning av *teknokrati*, dvs «ekspertstyre», enn folkelig demokrati.

Som hovedregel handler altså livet om at enhver må finne sin tildelte plass i hierarkiet. Om forholdet mellom kjønnene er Konfutses lære preget av mannens verden. Han omtaler i liten grad kvinner, og der det skjer så er han noe nedlatende, og forsvarer de tradisjonelle kjønnsrollene. Kvinners oppgave er først og fremst å være *forståelsesfulle* overfor sine menn...

Taoisme

Taoismen bygger på læren om *dao* (evt *tao*). Ordet i seg selv betyr «vei», og har paralleller innen kinesisk filosofi til logos-begrepet i antikken, som den grunnleggende lov i tilværelsen. I taoismen forklares *dao* som en upersonlig kraft som omfatter hele universet, og som hverken kan beskrives, føles, eller styres. **Laozi** regnes som grunnlegger, en mystisk figur som forsøkte å rømme fra denne verden ridende på en okse, men ble overtalt til å skrive ned visdommen i en bok før han dro. **Zuangzi** regnes som den som utformet en mer helhetlig lære.

Dao / universet «går sin egen vei» gjennom en vilkårlig balanseringen av yin og yang, og det er ingen ting mennesker kan gjøre for å påvirke det. Å forsøke å styre *dao* kan eventuelt bare gjøre ting verre. Derfor avviser

³ Vi ser mer på *jun-zi* begrepet under avsnittet om «Spor av kristentro i kinesisk filosofi»

taoismen bl.a tradisjonene og ritualene i konfusianismen som meningsløse. Den grunnleggende leveregelen er derfor *wu wei*, som betyr *ikke-handling*, eller *ikke-intendert handling*. Det betyr å akseptere «The Way of the Dao», forsøke å leve i harmoni med natur og medmennesker, og minimere potensielt skadelig inngripen. Sentrale verdier er ydmykhet, medfølelse, spontanitet og relativisme. Relativismen viser seg bl.a i antakelsen om at det er mange veier til den samme sannheten.

Et bilde som ofte benyttes om hvordan taoismen skal leves ut er idealet om å *flyte* med universet, lik vannet som renner viljeløst der det blir ledet, finner sin vei gjennom kriker og kroker, og med tiden likevel kan erodere store hindre. Dersom vi lever i en slik rytme med dao vil vi selv bli formet i samsvar med den universelle lov, og godhet vil naturlig komme.

Taoismen lærer ikke et enhetlig politisk system, men i tråd med at menneskelig inngripen i dao stort sett er til skade anbefaler den et sted mellom radikal anarkisme, som helt fravær av staten, til minimal innblanding fra staten. Det handler evt bare om å sikre muligheter for innbyggerne til å leve harmoniske liv. Som politisk teori ble taoismen derfor ikke veldig populær blant potensielle makthavere, men som livsanskuelse sitter den dypt i den kinesiske folkesjelen. Samt at tankene stadig dukker opp populærkulturelle produksjoner fra både Kina og Hollywood.

Legalisme

Legalismen lærer en politisk teori om å styre ved lov, og tilskrives opphav hos **Han Fei**. Der konfusianismen anbefaler den *humane hersker* anbefaler legalismen den *opplyste hersker*, og han skal administrere sine undersåtter etter følgende tre metoder:

1) lover, 2) statsmannsskap («taktikk»), og 3) makt

Mottoet er omtrent: «Sett strenge lover, og gi strenge straffer». Lydighet til loven skal være absolutt, uavhengig av omstendigheter eller personer, og herskeren er i sin fulle rett til å håndheve lovene. Medfølelse med folket er lik «dumhet». Hensikten er å befeste makthavernes velstand og makt, som i sin tur skal opprettholde orden, trygghet og stabilitet for folket (*her ser vi noen likhetstrekk med Machiavelli*).

En interessant bok fra denne tradisjonen er *The Art of War* (Sun Tzu), som bl.a gir analyser av strategisk krigføring.

Legalismen gir også grundige beskrivelser av administrative systemer for styringen av en slik totalitær stat, og skisserer slik en tidlig versjon av byråkrat-staten. Tjeneste i dette systemet skal som i konfusianismen bygge på meritokratiske prinsipper, dvs utdanning og personlig egnethet.

Nyere kinesisk filosofi

Kontakt med Vesten har medført både nye impulser, men også økt bevissthet om egen historiske, kulturelle og filosofiske tradisjon. Et fokus som ser ut for å gå igjen er nasjonalistiske ønsker om å gjenreise Kinas som en innflytelsesrik nasjon både kulturelt og politisk. Dette har tatt to hovedretninger:

Trideisme er en politisk teori utviklet av *Sun Yat-sen* grunnlagt på liberalistiske idealer. Målet var velstand og uavhengighet for Kina, og bygde på «*De tre prinsipper for folket*»: nasjonalisme, demokrati, og arbeid for alle. Suns ideer ble særlig inspirert av en reise til USA, og bl.a Abraham Lincolns prinsipper kan kjennes igjen i utdypingen av Sun Yat-sens samfunnssyn; *myndigheter av folket, ved folket, og for folket*. Trideismen fikk lite gjennomslag på fastlands-Kina, men danner grunnlaget for den politiske organiseringen av Taiwan.

Maoisme er den filosofiske ideologien som definitivt har satt størst preg på det moderne Kina. Den bygger på *Mao Zedong* sine tanker, og hans tilpasning av *marxismen* i kinesisk drakt. Marx grunntanke om det klasseløse samfunnet ligger fast, men Mao avviser både hans fokus på det urbane proletariatet, og Lenins vektlegging av industrialisering. Mao søkte en revolusjon med støtte blant *bøndene*, og med mål om å bygge opp en desentralisert, rural jordbruksøkonomi basert på kollektivt gårdsbruk. Ser vi spor av *agrikulturalismen* her...? Ideologien ligger fortsatt til grunn for det kommunistiske Kina i dag, men i en tilpasset, industrialisert og kapitalisert form. Det omtales ofte som *sosialisme med kinesiske særtrekk*.

Under Kulturrevolusjonen ble konfusianisme og taoisme, sammen med religion generelt, avvist, forfulgt og undertrykt. Bøker, templer og kirker ble ødelagt. Unntaket var *legalismen*, som vant et visst innpass i Maos statstenkning.

Maoismens totalitære samfunnsmodell kommer bl.a fram i Maos definisjon av «folket» i *Maos Lille Røde*, hans manifest for den kinesiske revolusjonen. Folket = de som støtter revolusjonen. De som ikke aktivt støtter revolusjonen = fienden, og fiender av folket må fjernes. Maos Lille Røde er fortsatt pensum i kinesisk skole.

Spor av kristen tro i kinesisk filosofi

Kristendommen ble introdusert til Kina rundt 600-tallet under Tang-dynastiet, og kom med nestorianske kristne fra den orientalske kirken i Sentral-Asia. Den ble på mange måter godt mottatt, og ble kjent under navnet *Lysets religion*. Kristne klostre ble etablert utover landet, til dels med støtte fra keiseren selv. Det ble også gjort et stort oversettelsesarbeid av kristne skrifter, og skrevet nye tekster tilpasset den religiøse konteksten. Bl.a munken *Jingjing* hadde stor anerkjennelse og innflytelse i denne perioden. Fire skrifter, eller *Jesus-sutraer*, peker seg ut som interessante, der den første gir en slags «evangelie-framstilling» av Jesu liv og lære. Den andre retter seg særlig mot buddhismen, den tredje mot taoismen, og den fjerde mot konfusianismen.

Det skriftlige materialet viser en bemerkelsesverdig evne til å ta i bruk kjente konsepter innen disse religionene som preger den kinesiske virkelighetsforståelsen og fylle dem med kristent innhold. Her gis både Shangdi, tian, yin og yang, karma, dao osv ny tolkning og fullbyrdelse gjennom presentasjonen av den treenige Gud, og personen Jesus Kristus (*Ye Su*).

Utover 800-tallet forsvant mye av kristendommen i Kina pga forfølgelse fra nye makthavere av alle ikke-kinesiske religioner. På 1600-tallet begynte katolske jesuitter misjon i Kina, og senere kom protestantisk misjon på 1800-tallet. Begge retninger videreførte mye av denne tradisjonen med kontekstualisering av kristen tro.

Jun-zi? Særlig ble *konfusianismen* ansett som et godt tilknytningspunkt for forkynnelsen av evangeliet. Et kjent begrep innen konfusianismen er karakteren *jun-zi*, som er betegnelsen på en person som fullt ut lever opp til de 5 dydene *høflighet, storsinn, godtroenhet, flid, og barmhjertighet*. En *jun-zi* kjenner de himmelske idealene og praktiserer disse fullkomment, og ofrer seg for folket dersom det er nødvendig. Bl.a **John Changjin Bai** argumenterer for at Jesus er den fullkomne *jun-zi* som Konfutse beskriver.

Jesus skiller seg ifølge Bai derimot ut fra konfusianismens *jun-zi* på viktige områder:

- Hans kjærlighet er *betingelsesløs*, og ikke betinget av sosial eller moralsk standard
- Han kom primært for å *tjene* folket, ikke for å fylle en rolle i et hierarkisk system
- Han oppfyller ikke bare *ren* som et forbilde, men *fullfører* det for alle mennesker
- Han tilbyr på det grunnlaget fullkommen *tilgivelse* til alle som ikke lever opp til *ren-idealet*

Avsluttende betraktning

Kontekstualisering av kristen tro til rådende tanke-systemer som vi har sett eksempler på ovenfor, er en tradisjon som går tilbake til apostlene. Den er blant annet kjent som «fullbyrdelseslære», der f.eks Jesus går inn og fullbyrder det som allerede ligger ufullkomment til stede i trosforestillingene. Johannes introduserte Jesus som Logos i den hellenistiske verden, og tradisjonen er videreført gjennom misjonshistorien av både Paulus, Justin Martyr, Augustin og mange flere.

En slik anvendelsen av evangeliet bygger på den grunnleggende bibelske tanken om at hele verden er skapt av Gud, og alle mennesker er skapt i hans bilde. Muligheten til å forstå og søke det sanne og gode er nedfelt i alle gjennom at «loven er inngravert i våre hjerter» i form av samvittigheten, og evnen til rasjonalitet og læring fra erfaring. Spor av det sanne og gode vil derfor kunne finnes innen alle livssyn og religioner!

Samtidig er det en fundamental erkjennelse i kristen lære at denne evnen er villedet av syndefallets realitet, og at bruddstykkene av sannhet og godhet også vil være preget av vår tendens til å søke vekk fra Gud, og av «synden som henger så fast ved oss». Men disse referansepunktene gir likevel Kirken frimodighet til å møte, anerkjenne og utfordre denne verdens «tankebygninger».

Hovedkilder

Innholdet i dette kompendiet har blitt til over tid gjennom undervisning, lesing, lytting, samtale og læring, men her er i noen av de viktigste kildene som har vært til inspirasjon:

Om India

https://snl.no/hinduistiske_filosofiskoler

https://en.wikipedia.org/wiki/Eastern_philosophy

<https://www.britannica.com/biography/Nagarjuna>

<https://www.britannica.com/biography/Mahatma-Gandhi>

<https://history-biography.com/mahatma-gandhi/>

https://www.hinduwebsite.com/hinduism/h_goodandevil.asp

https://en.wikipedia.org/wiki/Vishal_Mangalwadi kristen

<https://www.amazon.com/World-Gurus-Vishal-Mangalwadi/product-reviews/0706905237>

Om Kina

https://snl.no/Religion_i_Kina

https://en.wikipedia.org/wiki/Chinese_philosophy

https://en.wikipedia.org/wiki/Three_Principles_of_the_People

<https://www.britannica.com/biography/Mao-Zedong>

Jesus the Christ as a Jun-Zi in Confucian Perspectives, John Changjin Bai

Asias misjonshistorie, Egil Grandhagen

Philosophizethis.org (podcast), Steven West